

MALBORKO PILIS UNESCO PASAULIO PAVELDO SĄRAŠUOSE: DIDELIO KELIO PRADŽIA

MARIUSZ MIERZWIŃSKI

Malborko pilies muziejus

„Malborko pilis buvo įtraukta į UNESCO sąrašus remiantis Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija. Tai patvirtina išskirtinę vertę šio paminklo, kuris nusipelnė būti išsaugotas visos žmonijos labui – 1997 gruodis“ – toks užrašas dviem kalbomis, lenkų ir anglų, jau keleri metai pasitinka tūkstančius šios kryžiuočių tvirtovės lankytojų. Iš bronzos išlieta lentelė buvo 1998 m. birželio mėn. iškilmingai amžiams įmūryta Vidurinės pilies varuose. Lentelėje paminėta Konvencija UNESCO buvo priimta 1972 m., kad kuo ilgiau išsaugotume dar esamus nuostabiausius žemės lobius. 146 valstybės, šio dokumento signatarės, prisiėmė bendrą atsakomybę už pasaulinį paveldą, kurį tarptautinė bendruomenė pripažino kaip „pasižymintį savo ypatinga, universalia verte“. Lenkija ratifikavo konvenciją 1976 metais, po metų buvo įkurtas Pasaulio paveldo komitetas. Pirmi 12 objektų buvo įtraukti į sąrašą 1978 metais, tarp jų – 2 iš Lenkijos: Veličkos druskos kasykla ir Krokuvos senamiestis.

Nuo 1972 m., kai buvo priimta Konvencija, kultūrinio paveldo suvokimas prasiplėtė. Paminklų supratimas tik architektūros kontekste palaipsniui buvo pripažintas per siauru. Buvo ieškoma platesnio konteksto, kaip materialaus-natūralaus kraštovaizdžio, šalia esančių objektų, taip ir dvasinio susijusio su turtingais kultūriniais klodais – tradicijomis, tikėjimais, žmonių tarpusavio santykiais ir t.t. Praktikoje Pasaulio paveldo komitetas pereina nuo pavienių objektų apsaugos iki ištisų kompleksų saugojimo. Tuo labiau vertas dėmesio Malborko pilies kaip atskiro objekto įtraukimas į UNESCO sąrašus. Tai įvyko 1997 m. gruodžio mėnesį Neapolyje. Malborko pilis pateko į išskirtinę Egipto piramidžių, Atėnų akropolio, Didžiosios kinų sienos, Prancūzijos katedrų draugiją. Penkeri metai UNESCO sąrašuose – tai neilgas laikas, bet jau galima apsvarstyti pradinį etapą.

Patekimas į UNESCO sąrašus, be abejo, atveria paminklui naujas galimybes. Atsiranda išskirtinės galimybės kultūrinei ir turistinei veiklai. Pasaulio paveldo emblema – tai savotiškas kokybės ženklas. Šią dieną UNESCO sąrašuose yra 10 Lenkijos objektų ir dar nemaža laukiančių. Bet sąrašui ilgėjant, reikalavimai griežtėja. Pavyzdys gali būti autentiškumo, kaip pagrindinės sąlygos, pripažinimas. Šis kriterijus Komiteto posėdžiuose visada sukelia audringas diskusijas. Jos buvo sukeltos ir posėdyje Neapolyje 1997 m., kai buvo svarstomas Malborko ir Carcassone klausimas. Būtent dėl šios priežasties prieš 12 metų Carcassone kandidatūra buvo atmesta.

Trumpai apie tai, kaip argumentavome Malborko pilies įtraukimą į UNESCO sąrašus:

Malborko pilies architektūrinis ansamblis yra meninių ir istorinių-mokslinių vertybių visuma. Nepriklausomai nuo to, atskiros pilies dalys irgi yra unikalios. Aukštutinės pilies statyba XIII a. buvo ypač svarbi kryžiuočiams būdingų keturių sparnų pilių raidai. Tokia pilis jungė vienuolyno ir tvirtovės funkcijas. Būtent šios pilies statybos būdas davė pradžią nemažam XIII a. pab.–XIV a. pilių, kryžiuočių statytų Prūsijos teritorijoje, skaičiui. Šis pilių tipas Europoje neturėjo jokių analogų. Išskirtinio dėmesio verti Vidurinės pilies Didžiojo magistro rūmai. Tai ir nepakartojamas viduramžių inžinerinis-statybinis kūrinys ir to laikotarpio architektūros šedevras. Rūmų gyvenamojo bokšto konstrukcijos sistema, funkcijų suplanavimas, vidaus apdaila, skliautai bei apšvietimas gausių didžiulių langų dėka neturi analogo viduramžių Europos rezidencinėje architektūroje.

Pasaulinėje vertybių skalėje taip pat ypatingą vietą užima Vidurinės pilies Didžioji menė (Wielki Refektarz) – visų pirma dėl vykusiai parinktų bendrų proporcijų ir novatoriškų gotikinių skliautų formų. Tai vienas puikiausių reprezentacinių gotikos interjerų Europoje. Būtinai pabrėžti, kad šios architektūrinės ir estetinės vertybės įspūdį keliskart sustiprina ypatingai vaizdinga objekto aplinka. Šie objekto bruožai atitinka reikalavimus, suformuotus I, II, IV instrukcijų kriterijuose dėl įtraukimo į UNESCO sąrašus.

Malborko pilis kaip architektūros kūrinys yra nepakartojama, net nemaža statybinių, dekoratyvinių bei techninių problemų sprendimų turėjo įtakos ne tik tolesnei kryžiuočių pilių, bet ir kitų gotikinių pastatų statybai visoje pietryčių Europoje. Vis dėlto pilis yra vienas iš svarbiausių plytinės gotikos paminklų Europoje. Šia prasme atitinka įrašymo į UNESCO sąrašus instrukcijas II kriterijų.

Malborko pilis buvo ne tik didžiulės riterių ordino sukurtos valstybės aukšto lygio administracinis, karinis ir ūkinis centras, bet ir Ordino vadovo rezidencija. Atkreipus dėmesį į šias funkcijas, visuotinai pripažintas pilies unikalumas. Jis neturi analogų Europos architektūroje. Tai atitinka sąrašų kriterijus Nr. III ir IV.

Kaip centrinė kryžiuočių ordino vadovybės rezidencija, Malborko pilis yra Europai reikšmingų istorinių įvykių liudytoja (prievartinis baltų krikštijimas, jų žemių kolonizavimas).

Malborko pilis 200 metų buvo pagrindinis (europietiškoje skalėje) viduramžių istorijos ir jos materialinių relikvų žavėjimosi objektas, o kartu ir restauratorių idėjų objektas. Laikui bėgant, Malborko pilis tapo ir restauracinių darbų paminklu. Tai ypač atspindi IV Sąrašų kriterijų.

O kokią naudą iki šios dienos jau davė Malborkui patekimas į Sąrašus?

1. PRESTIŽAS

Be jokios abejonės, pirmas dalykas, kurį suteikia patekimas į UNESCO sąrašus, yra prestižas arba, tiksliau, prestižo augimas, nes į sąrašus patenka jau nuo seno garsėjantys objektai. Taigi Malborko pilies, o kartu ir Muziejaus prestižas išaugo, nors visų pirma užsienyje. Lenkijoje Malborko pilis visą laiką nestokojo šlovės ir pagarbos, buvo pastovus – beveik privalomas – moksleivių ekskursijų punktas, taigi pats įrašymo į Paveldą faktas neatnešė jokios didelės permainos.

Lenkijos žiniasklaidos susidomėjimas išaugo irgi nežymiai. Bet jaučiami pokyčiai iš užsienio. Žinome, kad pats Malborko įtraukimo į Paveldą faktas lėmė mūsų filmų bei televizijos programų realizaciją. Dirbo kūrybinės grupės iš Vokietijos (mažiausiai 4 filmai ZDF, Südwestrundfunk, ARD, ARTE kanalams), Belgijos (RTBF), Japonijos (TV TOKYO Channel 12), Prancūzijos (TV FRANCE) ir Ispanijos (TVE).

2. TURIZMO PLĖTRA

Anksčiau paminėtas prestižas šalyje ir už jos ribų turėjo padidinti turistų srautą. Pateikimas į sąrašą yra signalas, kad paminklas objektyviai yra vertingesnis ir įdomesnis už kitus. Šiandien vis dėlto Malborko įtraukimo į Paveldą faktas tiesiogiai dar neatsiliepė bendram lankytojų skaičiui. Greičiausiai turistinio bumo vaisių reikia dar laukti gerus keletą metų. Iš tiesų 1998 m. sezoną, t.y. kitą po patekimo į UNESCO, turėjome kur kas daugiau svečių nei prabėgusiais metais (1997 m. – apie 465 000, 1998 m. – 520 000), bet tikriausiai tai reiktų priskirti ypač geriems tuomet tvyrojusiems orams, kurių dėka visa Lenkija pajudėjo jūros link. Jau 1999 m. šis skaičius sumažėjo iki 435 000 turistų ir vėl pamažu auga (2002 m. – apie 450 000).

Reikia pripažinti, kad šis augimas, palyginti su smuktelėjusiu tautiečių lankomumu, siejamas su vis didėjančiu užsienio turistų skaičiumi.

Buvimas UNESCO sąrašė vis dėlto suvaidino svarbų vaidmenį užsienio turistų srautui (1997 m. – apie 95 000, 2002 m. – apie 120 000 žmonių). Greičiausiai (neturime jokių patikimų duomenų) objektas, įtrauktas į UNESCO sąrašus, yra užsienio turistinių agentūrų, užsiimančių kelionių į Lenkiją organizavimu, automatiškai įtraukiamas į lankytinų vietų sąrašus.

3. SAUGUMAS

Remiantis Konvencija, pasiūlymą įtraukti į sąrašus gali teikti tik valstybės, kurių teritorijoje yra pats objektas. Pateikusi pasiūlymą dėl objekto įtraukimo į UNESCO sąrašus, valstybės vyriausybė kartu prisiima ypatingą atsakomybę už paminklo būklę. Taip objekto įtraukimas į sąrašus padidina jo saugumą.

Nuolatinis monitoringo ataskaitų iš Paveldo objektų apdorojimas užtikrina ne tik esamo objekto būklę, bet ir stebi jo priežiūrą, kas yra viena iš pagrindinių įrašymo į Paveldo sąrašus sąlyga.

UNESCO Konvencija, gerbdama valstybių visiško suveriniteto principą, įpareigoja šalis, kurių teritorijoje yra Pasaulio paveldo objektų, imtis konkrečių darbų jų apsaugai. Taip tarptautinė bendruomenė irgi gali dalyvauti šioje konkrečioje veikloje. Ji turi teisę reikalauti vyriausybių, kad vykdytų savo įsipareigojimus, kuriuos pačios užsikrovė siūlydamos įtraukti objektą į Paveldą. Prestižas stipriai nukentėtų, jei kuris nors iš saugomų objektų būtų išbrauktas iš Paveldo sąrašų dėl nepakankamos jo apsaugos ir nykimo. Todėl yra lengviau gauti dotacijų iš valstybės, nors tai pasakytina tik apie avarines situacijas (kai objektui išskyla grėsmė).

4. FINANSAI

Pats buvimo UNESCO sąrašuose faktas tiesiogiai jokios finansinės naudos neduoda. Nei zlotu nepadidėjo dotacijos iš valstybės biudžeto, neatsirado jokių kvotų ir iš jokių kitų šaltinių. Pati UNESCO objektų nefinansuoja. Po to, kai JAV (1984 m.) ir Didžioji Britanija (1985 m.) išstojo iš organizacijos, UNESCO biudžetas labai sumažėjo. Tiesiogiai iš UNESCO galima gauti lėšų išskirtinai tik tais atvejais, jeigu objektas atsidūrė pavojuje.

Paveldo ribose funkcionuoja vidinis sąrašas Pasaulio paveldas pavojuje (List of World Heritage in Danger). Ten minimi objektai, kurių išlikimui dėl įvairių anksčiau nenumatytų priežasčių iškilo pavojus. Būtinybė finansuoti tokiais atvejais nulėmė, kad Komitetas nenagrinėja objektų, kurie jau kandidatavimo metu yra pavojuje, o vienas iš esminių kriterijų patekti į Paveldą ir yra gera objekto būklė. Vienintelis Lenkijos objektas, kuris pasinaudojo šio fondo lėšomis, buvo Veličkos druskos kasykla. Jai buvo iškilęs pavojus būti užlietai vandeniui ir 1995 m. iš UNESCO buvo gauta 100 000 dolerių.

Vis dėlto priklausymas Paveldui gali būti svarus argumentas stengiantis gauti lėšų iš įvairių fondų, ypač iš užsienio. Mūsų atveju tai padėjo gauti dotacijų per Lenkijos–Vokietijos bendradarbiavimo fondą. Kreipėmės ir į Europos Sąjungą, prašydami dotacijų moksliniams tyrimams bei restauravimo darbams. Kol kas be naudos.

5. EDUKACIJA

Buvimas Paveldo sąrašuose stipriai paveikė švietėjiškas programas, kuriami projektai kartu su kitais Paveldo objektais, visų pirma iš užsienio. Jau keleri metai mūsų darbuotojai aktyviai dalyvauja tarptautinėje konferencijoje „World Heritage in Yong Hands“ („Pasaulio paveldas jaunimo rankose“). Šių metų balandžio mėnesį bus realizuota programa jaunimui „A Human Story on a Historic Site“ („Žmogaus istorija istorinėje aplinkoje“). Tai bendradarbiavimo su „World Heritage Site Tanume“ (Švedija) vaisius. Malborke funkcionuoja kažkas panašaus į laboratoriją, ieškančią naujų edukacinės veiklos formų šiame Paveldo objekte.

6. BENDRADARBIAVIMAS SU UŽSIENIU

Buvimas UNESCO sąrašuose turėjo didelę įtaką istorikų bei užsienio muziejininkų padėjusiam susidomėjimui pilimi ir muziejumi. Be jau minėtų filmavimų ir edukacinių projektų, verta prisiminti mūsų pakvietimą dalyvauti tarptautinėje programoje „Echo–Cast“. Šios programos tikslas yra pirmojo kontakto darbuotojo su lankytojais formos ir turinio tobulinimas bei šios programos pritaikymas apmokant darbuotojus atskiruose muziejuose. Programoje dalyvauja anglai, austrai, italai ir vokiečiai. Malborkas yra vienintelis muziejus iš Rytų Europos, dalyvaujantis šiame projekte.

Taip pat pradėjome ieškoti galimybių užmezgti nuolatinius darbinius kontaktus su World Heritage Listes kai kuriose Europos ir neeuropinėse šalyse. Bet tai tik kelio pradžia.

MALBORK CASTLE MUSEUM IN THE LIST OF UNESCO WORLD HERITAGE: THE BEGINNING OF THE GREAT WAY

Summary

Lithuanian cross-making tradition is currently included into UNESCO's list of immaterial and verbal heritage, Curonian neck—into the List of Cultural and Natural Heritage, the old town of Vilnius—into the World Heritage List. Kernavė cultural reservation already passed the first stage of insertion into the cultural and natural heritage, also, Trakai is ready for the first phasis of the similar route. Mariusz Mierzwinski, director of Poland's Malbork Castle Museum shared the experiences about the role of the museums and perspectives at the scientific conference "Trakai Historical Nacional Park – in UNESCO's List of the World Heritage –Needs and Opportunities". Malbork complex of castles was included into the World List of Cultural and Natural Heritage in year 1997. First, it is a prestige: even if the castle was well known and often visited by the Poles themselves, after the inclusion of the foreign press interest in it grew very much. Even if the nationals didn't start to visit a castle that often, the number of the foreign tourists grew. Constant reports of monitoring of the objects of World Heritage obligate governments to preserve the current situation in them, that's why it is easier to receive the state dotations. The inclusion into the lists does not give direct financial benefit, but, in case of danger, the UNESCO can finance the rescuing of the objects, the presence in the list can be an important argument to get the money from foreign funds. One more merit—actively developed educational programmes: something similar to the laboratory functions in Malbork, looking for new forms of educational activities, in this object of World heritage. Except this, the presence in the list strongly influences the interest of foreign historians and museologists in the castle and the museum and the cooperation with them.